

**DZIEDZICTWO
JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO I SYMONA PETLURY**

**PRZESZŁOŚĆ, TERAŹNIEJSZOŚĆ I PRZYSZŁOŚĆ
PARTNERSTWA POLSKI I UKRAINY**

Praca dedykowana mężom stanu
Polski i Ukrainy

REDAKCJA NAUKOWA

Walenty Baluk · Jurij Makar · Mykoła Doroszko

Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej

DZIEDZICTWO
JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO I SYMONA PETLURY

PRZESZŁOŚĆ, TERAŹNIEJSZOŚĆ I PRZYSZŁOŚĆ
PARTNERSTWA POLSKI I UKRAINY

Praca dedykowana mężom stanu
Polski i Ukrainy

DZIEDZICTWO
JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO I SYMONA PETLURY

PRZESZŁOŚĆ, TERAŹNIEJSZOŚĆ I PRZYSZŁOŚĆ
PARTNERSTWA POLSKI I UKRAINY

Praca dedykowana mężom stanu
Polski i Ukrainy

REDAKCJA NAUKOWA

Walenty Baluk · Jurij Makar · Mykoła Doroszko

Rzeczpospolita Polska
Ministerstwo
Spraw Zagranicznych

Zadanie publiczne „Dziedzictwo Piłsudskiego i Petlury. Przeszłość, terażniejszość i przyszłość partnerstwa Polski i Ukrainy” finansowane przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych RP w konkursie „Dyplomacja publiczna 2021”.

„Publikacja wyraża wyłącznie poglądy autorów i nie może być utożsamiana z oficjalnym stanowiskiem Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP”

Recenzent

prof. Iwan Monolatiij

Przykarpacki Uniwersytet Narodowy im. W. Stefanyka, Ukraina

Redakcja

Anna Bartoś

Projekt okładki i stron tytułowych

Krzysztof Trojnar

Skład i łamanie

Wojciech Olech

© Wydawnictwo UMCS, Lublin 2021

ISBN 978-83-227-9527-9

Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej
ul. Idziego Radziszewskiego 11, 20-031 Lublin
tel. 81 537 53 04
www.wydawnictwo.umcs.eu
e-mail: sekretariat@wydawnictwo.umcs.lublin.pl

Dział Handlowy
tel./faks 81 537 53 02
Księgarnia internetowa: www.wydawnictwo.umcs.eu
e-mail: wydawnictwo@umcs.eu

Druk i oprawa
„Elpil”, ul. Artyleryjska 11, 08-110 Siedlce

PAWŁO HAJ-NYŻNYK

Refleksja nad rolą Symona Petlury i znaczeniem sojuszu wojskowo-politycznego Ukrainy z Polską (1920 r.) we współczesnej ukraińskiej pamięci historycznej

W każdym narodzie, a szczególnie mającym skomplikowaną przeszłość państwowotwórczą, posiadającym historię, która swoistymi kanałami wpływa na historię innych sąsiednich narodów, zawsze pozostaną kontrowersyjne kwestie wspólnego dziedzictwa historycznego. Badania oraz rozwiązywanie takich splotów z przeszłości należy pozostawić profesjonalnym historykom, stosującym odpowiedni poziom badań naukowych i analiz, unikając ich fragmentaryzacji ze względu na potrzeby polityczne oraz flirt z narodowymi lub innymi uczuciami współczesnego społeczeństwa, często wrodzoną cechą różnego rodzaju działaczy, którzy w większości nie tylko nie mają pojęcia o pełnym i historycznym obrazie wydarzeń, a i jak najmniej starają się go poznać. Jednocześnie wydaje się, że sprawa ta jest wieloaspektowa i złożona, a często nadmiernie upolityczniona.

W lustrze relacji ukraińsko-polskich XX wieku odbijają się nie tylko cienie, ale i promienie światła. I nie jest ono aż tak krzywe, jak niektórzy chcieliby je pokazać! Jest takim, jakim było, i nie warto tego historycznego odbicia tych czasów obrzucać błotem, ani stawiać na świeczniku. Właściwa ocena własnej przeszłości jest pierwszym przejawem samowystarczalności społeczeństwa i zdrowej pamięci historycznej narodu, który pozbył się postkolonialnych czy postimperialnych traum i kompleksów.

W tym kontekście nie jest wyjątkiem także zagadnienie zrozumienia, oceny i utrwalenia w zwojach pamięci historycznej oraz na tablicach narodowych ukraińsko-polskiego sojuszu wojskowo-politycznego z 1920 r., zapoczątkowanego *de iure* zawarciem traktatu pokojowego w Warszawie między Rzeczpospolitą Polską a Ukraińską Republiką Ludową.

Od czasu odzyskania przez Ukrainę niepodległości państwowej w 1991 r. społeczeństwo ukraińskie powoli wyszło z mroku radzieckiej propagandy komunistycznej, a społeczność naukowa i historyczna mogła swobodnie badać i ponownie oceniać dziedzictwo historyczne własnego narodu i jego relacje z sąsiednimi (i nie tylko) narodami, zarówno na poziomie osobistym i społecznym, ale też państwowo-geopolitycznym.

Na tym historycznym tle, przez długi czas w ZSRR, zniekształcono i narzucono tabu na stosunkowo krótki, ale kłębący się i w dużej mierze fatalny wycinek wojny polsko-ukraińsko-sowieckiej z 1920 r. Temat ten nie od razu po rozpadzie Związku Radzieckiego przykuł uwagę uczonych ukraińskich, którzy – należy stwierdzić – przede wszystkim postanowili zbadać i odtworzyć ukryte karty wewnętrznej historii politycznej ukraińskiej państwowości na początku XX wieku. Można więc śmiało stwierdzić, że historiografia krajowa z opóźnieniem i z pewnymi stratami informacyjnymi i czasowymi umieściła na porządku dziennym problematykę naukową stosunków ukraińsko-polskich i sojuszu wojskowo-politycznego w 1920 r. i dopiero na przełomie pierwszej dekady XXI wieku zaczęła się głębiej zanurzać w swoich przepastnych warstwach źródłowych i nadal jest w trakcie poszukiwania, badania, analizowania, ponownej oceny i ponownego uświadamiania sobie wydarzeń tamtych czasów oraz ich przyczynowych i bieżących zysków i strat.

Już na początku lat 90. XX wieku zaczęły pojawiać się pierwsze prace naukowe z nowymi, niejednoznacznymi ocenami działalności S. Petlury jako naczelnego atamana i przewodniczącego Dyrektoriatu URL w ogóle, a zwłaszcza jego roli w stosunkach ukraińsko-polskich w 1920 r. Co więcej, wydarzenia owego roku zaczęły pojawiać się w podręcznikach szkolnych, a nie tylko w przestrzeni publicystycznej i naukowej. Na przykład w jednym z podręczników dla starszych klas szkół ogólnokształcących (autorzy: Stanisław Kulczycki, Mychajło Kowal, Julia Łebediewa) stwierdzono, że „udział wojsk URL po stronie polskiej przeciwko RFSRR i USRR był aktem rozpaczny... Petlura odrzucił ideę jedności ziem ukraińskich i uznał całkowitą zależność od Polski”¹.

Współczesna historiografia na ten temat, jako odrębny przedmiot badań polsko-ukraińskiego układu wojskowo-politycznego w 1920 r., w USRR praktycznie nie istniała i także zaczęła się faktycznie pojawiać dopiero na początku lat 90., tj. od czasu niepodległości państwowej Ukrainy. W podobnym zakresie myśli Roman Ławrećkyj, uważając, że od końca lat 80. do początku lat 90. XX w. na Ukrainie rozpoczęła się „nacionalizacja” historii, i konstatował, że już według stanu na 2009 r. można było zaobserwować dość lojalny

---

¹ С.В. Кульчицький, М. В. Коваль, Ю.Г. Лебедева, *Історія України: підручник для 10 класу середньої школи*, Київ 1998, с. 113.

stosunek większość ukraińskich historyków wobec umowy warszawskiej i sojuszu ukraińsko-polskiego².

Do pierwszych prac poświęconych historiografii rewolucji ukraińskiej należały w szczególności monografia i rozprawa habilitacyjna Walerija Kapelusznego, a także szereg prac uogólniających, w których analizowane są stosunki ukraińsko-polskie³. Autor zupełnie słusznie zauważa, że w historiografii ukraińskiej panuje absolutny zamęt terminologiczny nawet w nominalnej interpretacji tego wydarzenia historycznego, wskazując, że niektórzy badacze określają je jako umowa warszawska (Jurij Tereszczenko, Serhij Łytwyn), inni nazywają to porozumieniem lub unią (Mykoła Derżaliuk, A. Kopyłow, Ihor Usenko), trzeci – paktem (Orest Krasiwśkyj, Hałyna Korbycz), a jeszcze inni – konwencją polityczno-wojskową (Ołeksandr Pawliuk, Jarosław Hrycak)⁴.

Z tego powodu Witalij Borymskyj w swoim doktoracie, na specjalności historiograficznej, zaprezentował własny punkt widzenia polegający na tym, że jako dokument „[...] umowa warszawska jest umową międzynarodową pomiędzy Polską a Ukraińską Republiką Ludową, której część polityczna została podpisana w Warszawie 21 kwietnia 1920 r., a część wojskowa – 24 kwietnia tegoż roku. Część gospodarcza nigdy nie została podpisana, a przynajmniej nie znaleziono na to dowodów”⁵. Samo określenie „sojusz polsko-ukraiński” autor

² Р. Лаврецький, *Українсько-польсько-більшовицька війна 1920 року в сучасній українській та польській історіографіях*, „Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність”, вип. 18: Західно-українська народна республіка: До 90-річчя утворення, Львів 2009, с. 661.

³ В. Капелюшний, *Здобута і втрачена незалежність: Історіографічний нарис української державності доби національно-визвольних змагань (1917–1921 рр.)*, Київ 2003, с. 608; В. Капелюшний, *Українсько-російські й українсько-польські відносини в добу революційних звершень і протистояння (1917–1921)*, „Історія України” 2004, № 41, с. 1–4; В. Капелюшний, *Українська державність 1917–1920 рр. у вітчизняній історіографії 90-х років*, „Наукові записки з історії України”, вип. 7, Київ: Стилос 1998, с. 41–44; В. Капелюшний, *Українська національна державність доби визвольних змагань (1917–1921 рр.): Історіографія: дис. докт. іст. наук: 07.00.06*, Київ 2004, с. 511; В. Капелюшний, *Українська національна державність доби визвольних змагань (1917–1921 рр.): Історіографія: автореф. дис. докт. іст. наук: 07.00.06*, Київ 2004, с. 46.

⁴ *Wojna polsko-rosyjska 1919–1920 i jej międzynarodowe odniesienia z perspektywy 90-lecia*, red. J. Ślipiec, T. Kośmider, Warszawa 2010, s. 420; В. Капелюшний, *Українська національна державність доби визвольних змагань (1917–1921 рр.): Історіографія: дис. докт. іст. наук: 07.00.06*, Київ 2004, с. 511.

⁵ В.В. Боримський, *Польсько-український союз 1920 р. в українській і польській історіографіях: Історіографія: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06*, Черкаси 2015, с. 38.

rozumiał jako „współpraca polsko-ukraińska, której podstawą były konwencje polityczna i wojskowa z odpowiednio 21 i 24 kwietnia 1920 r.”⁶.

Z kolei Władysław Wierstyuk w 2005 r. zauważył, że od początku przywrócenia państwowości ukraińskiej w 1991 r. nastąpiła „dekonstrukcja radzieckiej konstrukcji historiograficznej”, a od lat dwutysięcznych historiografia ukraińska już „odchorowała chorobę na bezkrytyczny stosunek do nauki historycznej emigracji i diaspory, z której zapożyczyła nie tylko wiele cennych, ale także cały szereg nieodłącznych jej wad”⁷.

A jednym z takich mankamentów historiografii ukraińskiej był romantyczny jednostronny stosunek do analizy zespołu bazy źródłowej (lub też i bez jej analizy) oraz do działań rządu URL i naczelnego atamana, gdy nawet oczywiste błędne decyzje kierownictwa republiki były uzasadniane czynnikami zewnętrznymi. Pewne, uwidaczniające się niekorzystne aspekty (elementy) umowy warszawskiej i jej konsekwencje były oceniane bezkrytycznie pod płaszczykiem patriotycznej retoryki jako permanentnej amnestii historycznej ze względu na bieżącą polityczną celowość lub osobiste stereotypy autorów, które oczywiście wyglądały nie więcej niż asymetria i sfera iluzji sowietyzmu w narodowym naukowo-historycznym romantyzmie.

I tak na przykład Taisija Zarećka ckliwie, w stylu nadwornego kronikarza, gloryfikuje odważnego S. Petlurę, który przez niezwykle wysiłek zdołał okiełznać własne uczucia zjednoczeniowe, a jednocześnie prawie nikt z jego otoczenia nie był w stanie uświadomić sobie i zrozumieć tego poświęcenia i siły woli⁸. Natomiast I. Daćkiw podkreśla, że to umowa warszawska położyła kres unii URL i Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej (Obwód Zachodni URL) i tym samym S. Petlura wydał zgodę ze strony URL na okupację Galicji Wschodniej i rezygnację z wcześniejszych aktów zjednoczeniowych⁹. Jednak S. Łytwyn, który w swoich pracach w sposób oczywisty idealizuje S. Petlurę, w dość populistyczny i udawany sposób uzasadnia taki krok naczelnego atamana: „Gdy pojawiło się pytanie: Ukraina bez ziem zachodnich lub jej całkowite zniknięcie pod najazdem bolszewików, wtedy wybrał to pierwsze... Przyjął ten dyktat, ale z nadzieją na normalizację sytuacji, by wraz z nadejściem pokoju,

---

⁶ *Ibidem*.

⁷ В. Верстюк, *Союз Ю. Пілсудського – С. Петлюри 1920 р. в сучасній українській історіографії*, Наукові записки національного університету „Кієво-Могилянська академія” 2005, № 5, т. 41: Історичні науки, с. 61.

⁸ Т. Зарецька, *Юзеф Пілсудський і Україна*, Київ 2007, с. 107–108.

⁹ І.Б. Дацків, *Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів. 1917–1923 рр.*, Тернопіль 2009, с. 130.

ze zmianą sytuacji przywrócić wszystkie ziemie ukraińskie, w tym Galicję Wschodnią, do Ukrainy”¹⁰.

Mykoła Stopchak¹¹ poświęcił szereg publikacji ukraińskiej historiografii umowy warszawskiej i jest przekonany, że mimo sprzecznej postawy i ocen polsko-ukraińskiego sojuszu wojskowo-politycznego, większość badaczy jest skłonna sądzić, że dał on Armii URL możliwość jeszcze przez rok kontynuowania walki o niezależność¹². Tego samego zdania jest Jurij Tereszchenko, zauważając, że umowa warszawska „[...] dała realną okazję do kontynuowania przez kolejny rok zakrojonej na szeroką skalę walki zbrojnej o wyzwolenie Ukrainy i zachowania podstaw państwowości narodowej. S. Petlura przyjął możliwość zrzeczenia się części ukraińskiego terytorium w celu obrony państwowości na Wielkiej Ukrainie”¹³.

W pewnym stopniu popiera ich Wołodymyr Łytwyn, twierdząc, że sojusz S. Petlury i J. Piłsudskiego był jedyną szansą dla Ukraińców na kontynuację walki o państwo ukraińskie i kontynuację żywotu URL przez kolejny rok, ale niemal od razu dodając, że taki pakt był *a priori* skazany na niepowodzenie¹⁴. Takie samo stanowisko podziela O. Pawliuk, tłumacząc to tym, że wspólny polsko-ukraiński front antyrosyjski zdecydowanie musiał zawieść na Ukrainie przede wszystkim dlatego, że ten sojusz wojskowo-polityczny był w dużej mierze i pozostał jedynie „unią personalną” dwóch przywódców państw i ich osobistych uzgodnień¹⁵.

¹⁰ С. Литвин, *Українсько-польський договір 1920 року: його наслідки та історична контрверсійність*, [в:] *Над Дніпром і Віслою. Матеріали міжнародної наукової конференції «Україна і Польща у визвольних змаганнях ХІХ – початку ХХ ст.»* (Київ, 5 листопада 2003 р.), Київ 2004, с. 140.

¹¹ М. Стопчак, *До питання про дипломатичні стосунки УНР доби Директорії*, *Науковий вісник Дипломатичної академії України*, вип. 1, Київ 1998, с. 72–75; М. Стопчак, *Варшавська угода в українській історіографії*, „Україна дипломатична: науковий щорічник”, вип. 6, Київ 2005, с. 450–465; М. Стопчак, *Українсько-польська військово-політична угода 1920 р. в оцінці української історіографії*, *Ucrainica Polonica: матеріали Міжнародної наукової конференції „Поляки на Волині: результати інтердисциплінарних досліджень”*, т. 1. Київ, Житомир 2004, с. 400–411; М. Стопчак, *Формування зовнішньої політики Директорії УНР: до історіографії проблеми*, „Вісник Київського національного лінгвістичного університету, серія: історія, економіка, філософія”, вип. 10, Київ 2005, с. 78–92.

¹² М. Стопчак, *Варшавська угода в українській історіографії*, „Україна дипломатична: науковий щорічник”, вип. 6, Київ 2005, с. 463.

¹³ Ю. Терещенко, *Варшавський договір 1920 року: його оцінка українською дипломатією*, [в:] *Симон Петлуря у контексті українських національно-визвольних змагань*, Фастів 1999, с. 134.

¹⁴ В. Литвин, *Україна: Доба війн і революцій (1914–1920)*, Київ 2003, с. 334.

¹⁵ О. Павлюк, *Українсько-польський союз і політика США щодо УНР у 1920 р.*, УІЖ, 2000, № 6, с. 8.

Jarosław Hrycak stwierdza też otwarcie, że był to już związek przegranego (S. Petlura) ze zwycięzcą (J. Piłsudski), z których ten pierwszy „zależał całkowicie od wielkoduszności i uczciwości drugiego”¹⁶ i sugeruje, że nawet jeśli jednak ten ostatni pozostałby w końcu wiernym sojusznikiem, „pozostało jednak pod znakiem zapytania, czy społeczeństwo polskie powstrzyma się od wielkiej pokusy traktowania o d b i t e j Ukrainy jako terytorium p o d b i t e g o” [podkr. aut.]¹⁷. Autor unika jednak odpowiedzi na pytanie: na ile równe i wzajemnie korzystne są sojusze militarno-polityczne między zwycięzcami a zwyciężonymi i dla kogo ostatecznie są one bardziej korzystne oraz jaka siła zmusiłaby dominującego zwycięzcę do dotrzymania słowa w przypadku hipotetycznego wspólnego zwycięstwa. Z drugiej strony Ja. Hrycak stosuje idealistyczną formułę w stosunku do S. Petlury, że naczelny ataman dążył do osiągnięcia niepodległej Ukrainy poprzez uznanie jej za ententę poprzez zawarcie sojuszu z Polską. Jednocześnie badacz jest przekonany, że S. Petlura wcale nie uważał, że główne zagrożenie dla Ukrainy pochodziło z Polski, a jedynie z agresji bolszewickiej Rosji¹⁸.

Z tą ostatnią opinią zgadza się także Ihor Sribniak, zauważając, że „sednem polsko-ukraińskiego porozumienia 1920 r. był sojusz militarny obu państw przeciwko bolszewickiej Rosji”, do którego S. Petlura celowo i uporczywie dążył co najmniej od roku¹⁹. Dlatego sam fakt zawarcia umowy warszawskiej, mimo znaczących ustępstw, np. Wafentyna Szamrajewa, uważa za osiągnięcie dyplomacji ukraińskiej, gdyż autorka nie widzi w Polsce podstępnych intencji przejścia URL. Traktuje ona porozumienie między J. Piłsudskim a S. Petlurą za naturalny kompromis, kiedy słabszy partner musiał iść na ustępstwa na rzecz silniejszego²⁰.

Witalij Borymski także ocenia umowę warszawską jako osiągnięcie ukraińskiej polityki zagranicznej. „Działania Polski nie były ani przejawem altruizmu, ani bezinteresownej sympatii dla Ukrainy, ani planem narzucenia protektoratu” – przekonuje autor. – „J. Piłsudski, tak samo jak S. Petlura, kierował się narodowymi interesami swojego kraju. Pod pewnymi względami interesy narodowe Ukrainy i Polski były zbieżne. Rezultatem takiego zbiegu

---

¹⁶ Я. Грицак, *Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст.: Навчальний посібник*, Київ: Генеза 1996, с. 154.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*, с. 152–153.

¹⁹ І. Срібняк, *Симон Петлюра на чолі держави та війська: До питання про польсько-українські взаємини 1919–1920 років*, [в:] *Симон Петлюра та українська національна революція: Збірник праць Другого конкурсу петлюрознавців України*, Київ 1995, с. 148.

²⁰ В. Шамраева, *Міжнародні відносини УНР часів Директорії: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02*, Київ 2003, с. 14.

okoliczności była umowa warszawska. Oczywiście w Warszawie, jak w każdym innym układzie międzynarodowym, strona słabsza została zmuszona do większych ustępstw²¹.

Powstaje zatem pytanie: na ile w historiografii ukraińskiej zbadana jest problematyka uwarunkowań i przygotowania do zawarcia umowy warszawskiej oraz przebiegu i okoliczności jego podpisania? Tak więc proces zbliżenia dyplomatycznego polsko-ukraińskiego (uerelowskiego) poruszali w swych pracach w szczególności: Serhij Warhatiuk, Bohdan Hud i Wiktor Hołubko, I. Dacki, T. Zarećka, Oleh Kałakury, Iryna Krasnodemska, T. Kuczer, S. Łytwyn, O. Pawliuk, I. Sribniak, Wasyl Jabłoński²². Punkt widzenia większości ukraińskich historyków można wyrazić słowami W. Wierstiuka, który uważa, że podpisanie przez stronę ukraińską umowy było „podyktowane desperacką chęcią kontynuowania walki o państwowość narodową u schyłku rewolucji”²³. Jednocześnie naukowiec dostrzega jako oczywiste, że „[...] umowa warszawska nie została zbudowana na chęci upokorzenia Ukrainy. Jak większość instrumentów międzynarodowych stała się przykładem próby pogodzenia wzajemnych interesów, gdzie słabsza strona płaci silniejszemu znaczącymi ustępstwami za pomoc i wsparcie”²⁴.

²¹ В.В. Боримський, *Польсько-український союз 1920 р. в українській і польській історіографіях: Історіографія: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06*, Черкаси 2015, с. 176.

²² С. Варгатюк, *Варшавські переговори дипломатичної місії Директорії УНР 1920 р., „Нова політика” 1996, № 2, с. 53–54; Б. Гудь, В. Голубко, Нелегка дорога до порозуміння. До питання генези українсько-польського військово-політичного співробітництва 1917–1921 рр.*, Львів 1997, с. 678; І. Дацків, *Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів. 1917–1923 рр.*, Тернопіль: Астон, 2009, с. 520; І. Дацків, *Варшавська угода 1920 р.*, Наукові зошити історичного факультету Львівського університету, вип. 10, Львів, 2009, с. 65–72; І. Дацків, *Дипломатія українських національних урядів у захисті державності (1917–1923 рр.): дис. ... докт. іст. наук: 07.00.02*, Київ 2010, 474 арк.; Т. Зарецька, *Відносини Директорії Української Народної Республіки з Польською Республікою (1919–1920 рр.)*, „Міжнародні зв'язки України: Наукові пошуки і знахідки”, вип. 11, Київ 2002, с. 76–92; Т. Зарецька, *Українсько-польські відносини в період відновлення державності Польщі. 1918–1919 рр.*, [в:] *Україна і Польща – стратегічне партнерство на зламі тисячоліть: Історія. Сьогодення. Майбутня перспектива*, ч. 1, Київ, 2001, с. 229–236; І.Й. Кrasnodemska, *Ставлення українського й польського політичного істеблішменту до військово-політичного союзу 1920 р.*, „Українознавство” 2020, № 4, с. 49–71; С. Литвин, *Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана*, Київ 2001, с. 640; О. Павлюк, *Зовнішня політика УНР*, „Київська старовина” 1997, № 3/4, с. 114–138; В. Яблонський, *Від влади п'ятьох до диктатури одного: історико-політичний аналіз Директорії УНР*, Київ 2001, с. 160.

²³ В. Верстюк, *Союз Пiлсудського – Петлюри в історії боротьби за українську державність*, „Український історичний журнал” 2020, № 2, с. 5.

²⁴ *Ibidem*, с. 20.

Najdokładniej i krytycznie przeanalizowała przebieg procesu negocjacyjnego Ołena Mychajłowa. I okazało się, że w swoim dziele *Ukraina w ogniu i burzy rewolucji* Izaak Mazepa skłamał, że nie znał z góry warunków umowy warszawskiej (w szczególności ten fakt obala korespondencja z A. Liwyćkym)²⁵. O. Mychajłowa w sposób uargumentowany obala romantyczną wizję niektórych ukraińskich historyków o ukraińsko-polskim procesie negocjacyjnym, który wielokrotnie był na skraju zerwania ze względu na nadrzędną i niepodważalną pozycję Polski, która nawet bez URL była gotowa do wojny z RSFSR na ziemi ukraińskiej²⁶.

Wszak delegaci S. Petlury po prostu nie mieli przestrzeni na dyplomatyczne targi i propozycje i zostali zmuszeni do podpisania konwencji politycznej. Z jaką nadzieją mogli działać w sytuacji praktycznie beznadziejnej? Nastawiali się na przyszłe ustępstwa ze strony polskiej poprzez próby rewizji warunków podpisanych przez przyszły parlament odrodzonego URL po udanej polsko-ukraińskiej ofensywie zbrojnej (pod polskim dowództwem wojskowym) oraz wyzwoleniu i umocnieniu niepodległej już Ukrainy. Czy S. Petlura mógł liczyć na taką perspektywę? Tylko teoretycznie. Czy J. Piłsudski miał prawo i możliwość nie iść na ustępstwa w przyszłości, a nawet umocnić swoją pozycję na rzecz Polski lub jednostronnie wypowiedzieć dotychczasowe warunki? Absolutnie (w zależności od rozwoju oraz ukształtowania się militarno-strategicznej i geopolitycznej pozycji Rzeczypospolitej), jak później udowodnił to rozwój wydarzeń historycznych.

W tym kontekście J. Piłsudski był pozbawiony sentymentów do Ukrainy, o których często zapominają niektórzy historycy ukraińscy, i kierował się wyłącznie interesami narodowymi Polski. Ponadto, jak słusznie wywodzi O. Krasivśkyj, zwracając uwagę na niepopularność w polskim społeczeństwie układu z praktycznie nieistnieją URL, J. Piłsudski, zgadzając się na pomoc w odbudowie przyciętych elementach satelickiej państwowości ukraińskiej, dążył w ten sposób do stworzenia rodzaju „strefy sanitarnej” chroniącej wschodnią Polskę przed bolszewicką RFSRR²⁷. W. Łytwin dodaje, że „odkąd S. Petlura był w Polsce emigrantem, sojusz z URL nie mógł być równoprawny”²⁸. Co więcej, jak przekonuje S. Warhatiuk, dzięki pozycji siły w negocjacjach oraz niezwykle trudnej

²⁵ О. Михайлова, *Листи Андрія Лівницького про польсько-українські переговори у Варшаві (кінець 1919 – квітень 1920 років)*, [в:] *Студії з історії Української революції 1917–1921 років: на пошану Р. Пирого*, Київ 2011, с. 229–253.

²⁶ О. Михайлова, *Польсько-український переговорний процес та підписання Варшавського договору (березень–квітень 1920 р.)*, [в:] *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика*, вип. 9, Київ 2005, с. 169.

²⁷ О. Красівський, *Українсько-польські взаємини в 1917–1923 рр.*, Київ 2008, с. 540.

²⁸ В. Литвин, *Творити Україну Велику*, Київ 2003, с. 195.

i naiwnej pozycji (w tym kadrowej) strony ukraińskiej, Polacy nie tylko narzucili Ukraincom własne warunki sojuszu, ale także stosunkowo łatwo zdołali wprowadzić w szeregi misji dyplomatycznej URL swoją agenturę, wcielając polskie ambicje imperialne. Ponadto, jak dodają Leonid Zaszkiłniak i Mykoła Krykun, „kiedy S. Petlura nie zgodził się na polskie warunki, on i jego ministrowie zostali aresztowani i przetrzymywani przez 24 godziny”²⁹. Tak więc słusznie konkluduje S. Warhatiuk: „umowa warszawska nie była partnerstwem między równymi sobie, gdyż ustanawiała polski protektorat nad Ukrainą”³⁰. Jednocześnie autor zgadza się, że mimo dużej ceny za pomoc sojusz z Polską dawał, choć iluzoryczną, ale jednak w pewnej mierze i do pewnego stopnia możliwość przywrócenia ukraińskiej państwowości, lecz S. Petlura nie zdawał sobie sprawy, że w stosunku do Ukraińców Polska nie przewidywała realizacji prawa narodów do samostanowienia³¹. Wobec powyższego dosyć wątpliwa wydaje się teza Ihor Dackiwa, że umowa warszawska jest „znaczącym kamieniem milowym w działaniach dyplomacji ukraińskiej w obronie niepodległości Ukrainy”³².

Krytycznie ocenia ówczesne stosunki polsko-ukraińskie (zwłaszcza po rozejmie polsko-sowieckim 18 października 1920 r.) także Wiktor Sawczenko, który uważa, że wówczas sprawa państwa ukraińskiego była już przegrana. Zamiast tego J. Piłsudski, biorąc pod uwagę polskie wkroczenia na Galicję i chęć militarnej i politycznej neutralizacji Naddnieprzan w tej sprawie, po prostu „chciał uczynić Petlurę wiecznym żebrakiem amunicji, butów, uprawnień, aby go trzymać w «polu widzenia», obawiając się rzekomo, że armia ukraińska z sojusznika Polski stanie się kiedyś jej głównym wrogiem”³³. Jednocześnie autor zapewnia bez jakichkolwiek dowodów w dokumentach: „Ukraina była ukochanym marzeniem Piłsudskiego, który marzył o odrodzeniu potęgi Rzeczypospolitej w granicach 1772 r. A w państwie ukraińskim widział możliwy bufor, który łagodzi presję «wielkiego sąsiada», polskiego dodatku surowcowego i rynku na polskie towary. Piłsudski był pod wrażeniem szefa ukraińskiego Dyrektoriatu Symona Petlury, który gotów był na wszelkie kompromisy w celu uzyskania polskiej pomocy i stwierdził, że będzie w stanie zorganizować sprzymierzoną z Polską 200-tysięczną armię URL”³⁴.

---

²⁹ Л.О. Зашкільняк, М.Г. Крикун, *Історія Польщі. Від найдавніших часів до наших днів*, Львів 2002, с. 453.

³⁰ С. Варгатюк, *Зовнішня політика Директорії УНР: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02*, Київ 1996, с. 131.

³¹ *Ibidem*, с. 146–147.

³² І. Дацків, *Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів. 1917–1923 рр.*, Тернопіль 2009, с. 372.

³³ В. Савченко, *Симон Петлюра*, Харків 2006, с. 357.

³⁴ *Ibidem*, с. 314.

Ze swojej strony Roman Tymczenko nie ma wątpliwości, że naczelny ataman widział w umowie warszawskiej jedyną możliwą szansę na uratowanie państwowości. Dla pewnego historycznego pobłażania, zdaniem autora, S. Petlura korzystał z odrębnego porozumienia między Armią Halicką a Armią Ochotniczą Południowej Rosji oraz z tego, że zachodnie terytoria ukraińskie, których zrzekł się w imieniu URL, zostały już zajęte przez Polaków w zwycięskiej wojnie z Zachodnioukraińską Republiką Ludową – Zachodnim Obwodem URL. Okazuje się, że badacz faktycznie uzasadnia separatystyczne złamanie aktu (uniwersału) zjednoczenia przez S. Petlurę w imieniu URL. Ponadto R. Tymczenko logicznie zauważa też to, że w kwietniu 1920 r. ani J. Piłsudski, ani S. Petlura nie mogli przewidzieć tak szybkiego i nieudanego końca ataku zjednoczonych wojsk polsko-ukraińskich na Kijów i utraty wskutek szeregu porażek całego terytorium URL³⁵.

Skrajnie negatywnie ocenia rozejm z 12 października 1920 r. i podpisanie traktatu wstępnego Walerij Sołdatenko, którego zdaniem „należy ocenić za absolutną zdradę S. Petlury przez J. Piłsudskiego i Ukraińców przez Polaków”³⁶. Uczony z jeszcze większą pogardą odnosi się do osoby Naczelnego Atamana, zarzucając mu lekceważenie interesów narodowych i patologiczną antysowieckość na rzecz własnej żądzy władzy. „Boleśnie przeżywając porażki 1919 r., S. Petlura nieustannie szukał zemsty. A przede wszystkim, a może ponad wszystko, niepokoiło go, gdzie znaleźć te siły, które oddałyby mu osobistą władzę nad przynajmniej częścią Ukrainy” – jednoznacznie stwierdza W. Sołdatenko. – „Nie przedstawiono ani konstruktywnego programu tworzenia państwa, ani projektów przekształceń społecznych. Przynajmniej nie były publicznie oferowane społeczeństwu. Cały sens obliczeń i kombinacji został podporządkowany jednemu celowi – zniszczeniu znieawidzonej władzy sowieckiej, która zakwalifikowała się jako całkowicie obca naturze narodu ukraińskiego, która została na Ukrainie przymusowo obsadzona tylko przy pomocy rosyjskich bagnetów”³⁷. Autor definiuje porozumienie J. Piłsudskiego i orientację S. Petlury na ententę jako rodzaj pułapki ideologiczno-dyplomatycznej i politycznej, w którą naczelny ataman zaczął wpadać pod koniec 1918 r. ze względu na strategię narzuconą mu przez rosyjskich oficerów sztabowych³⁸. Jeszcze bardziej przesiąknięta

---

³⁵ Р. Тимченко, *Варшавська угода 1920 р.: доля Східної Галичини*, „Український історичний збірник” 2011, вип. 14, с. 80–88.

³⁶ В. Солдатенко, *Українська революція: концепція та історіографія (1918–1920 рр.)*, Київ 1999, с. 380.

³⁷ *Ідет, Україна в революційну добу*, т. 4, Рік 1920, Київ 2010, с. 148.

³⁸ *Ідет, Варшавський договір 1920 року. Сучасний історіографічний дискурс*, „Україна дипломатична: науковий щорічник”, вип. XII, Київ 2011, с. 770.

zatechłymi sowieckimi etykietami i patologicznie nienawistna (jak w 2007 r.) była wspólna praca Rema Symonenki i Dmytra Tabacznika, w której bolszewicka Armia Czerwona przedstawiona jest jako wyzwolicielska, ukraińsko-polskie wojska sojusznicze zaś jako „polscy najeźdźcy i ich stręczyciele”³⁹.

Nie mniej mocno negatywny, ale już z poziomu narodowego Ukrainy, odnosi się do umowy warszawskiej i jej konsekwencji Wołodymyr Serhijczuk, który ostro krytykuje polską politykę wobec Ukraińców, obwiniając Polskę o niewywiązywanie się z jej głównego zobowiązania do wspierania niepodległości państwowej Ukrainy i zarzuca rządowi Rzeczypospolitej Polskiej rozbrojenie i internowanie sojuszniczej armii URL⁴⁰. Ale warto jednak zauważyć, że w połowie lat 90. autor ten napisał, że „udana wspólna wyprawa wojsk ukraińskich z Polakami nad Dniepr wiosną tego roku w pełni potwierdziła słuszność porozumienia kwietniowego w Warszawie”⁴¹. Jeszcze bardziej kategorycznie ocenia umowę warszawską Iwan Monolatijs, uznając ją za niedopuszczalną, uważając, że „tego, co stało się faktem dokonanym 21 kwietnia 1920 r., nie da się wytłumaczyć zdrowym rozsądkiem i ochroną interesów narodowych”⁴². Autor zwraca uwagę, że większość ówczesnych ukraińskich sił politycznych zdawała sobie sprawę z tego zagrożenia dla państwowości, ale nie miała dość sił, by oprzeć się nadciągającej katastrofie, która szykowałą się od grudnia 1918 r., dodając, że „[...] chociaż traktat pokojowy w Rydze z 1921 r. faktycznie anulował to porozumienie, umowa warszawska była przez długi czas mieczem Damoklesa dla ukraińskiej polityki. Dopiero 16 lipca 1948 r. został formalnie wypowiedziany podczas sesji URL w Augsburgu”⁴³.

Jeśli chodzi o militarne konsekwencje umowy warszawskiej, oceny historyków ukraińskich w tej dziedzinie są w większości jednomyślnie i powściągliwie negatywne. Może za wyjątkiem Mychajła Kowalczuka, który jednak pozytywnie wypowiadał się, ale nie o wojskowej współpracy sojuszników

³⁹ Р. Симоненко, Д. Табачник, *Українсько-польські відносини та боротьба за єдність України: ХІХ – поч. ХХ ст.: Нариси*, Київ 2007, с. 692.

⁴⁰ *Надія і розчарування українства. До 90-річчя підписання Варшавського договору між Українською Народною Республікою і Річчю Посполитою Польською*, упоряд., вступ. ст. В. Сергійчук, Київ 2010, с. 263; В. Сергійчук, *Неусвідомлення України. Ставлення світу до української державності: погляд у 1917–1921 роки з аналізом сьогодення*, Львів 2002, с. 704.

⁴¹ В. Сергійчук, *Постать світового рівня*, [в:] *Симон Петлюра та його родина. Документи і матеріали*, Київ 1996, с. 20.

⁴² І. Монолатій, *Сірі носороги української революції. Очевидні загрози для західноукраїнської державності, які прогавили*, „Historians” 2020, 3 травня, <http://www.historians.in.ua/index.php/en/dyskusiya/2744-ivan-monolatijs-siri-nosorogi-ukrajinskoji-revoljutsiji-ochevidni-zagrozi-dlya-zakhidnoukrajinskoji-derzhavnosti-yaki-progavili>.

⁴³ *Ibidem*.

podczas wspólnej kampanii wojennej na Ukrainie, a o działaniach ukraińskiej misji wojskowej w Polsce, gdy Warszawa stała się centrum europejskiej dyplomacji URL⁴⁴. Tenże autor zwraca uwagę, że poprzez sojusz Petlura–Piłsudski już w latach 1920–1921 pośród dowództwa wojska ukraińskiego powstała opozycja wobec naczelnego atamana na czele z gen. Mychajło Omełianowyczem-Pawłenką. Grupa ta planowała odsunięcie S. Petlury od władzy i ustanowienie dyktatury wojskowej poprzez ostrą walkę polityczną, ale takie zamiary nie znalazły szerokiego poparcia wśród wojska⁴⁵.

Jednocześnie należy zauważyć, że historiografia ukraińska dotycząca działań wojska polskiego na Ukrainie jest niezwykle ograniczona, zarówno pod względem ilościowo-informacyjnym, jak też dokumentacyjnym i analitycznym. Dlatego też W. Sołdatenko określił to dość trafnie, zauważając, że „[...] pochod Polaków na Ukrainę, ich odwrót z Kijowa wszyscy historycy przekazują bardzo zwięźle, praktycznie bez analizowania działań wojennych, podając jedynie główne daty – przejście z rąk tych lub innych miejscowości. Nie widać też roli ukraińskich jednostek wojskowych w tych wydarzeniach”⁴⁶.

Należy jednak też zauważyć, że w tym zakresie sytuacja powoli zmienia się na lepsze. Do tego pozytywnego trendu przyczyniły się również fora naukowe, na których naukowcy wymieniali poglądy, odkrycia itp. Należą do nich m.in.: międzynarodowe sympozjum z okazji 75. rocznicy paktu Piłsudski–Petlura (Warszawa, 1995), seminarium naukowe „Sojusz Piłsudski–Petlura” (Zamość, 2000), międzynarodowa konferencja naukowa „Ukraina i Polska w zmaganiach wyzwoleniczych XIX – początku XX wieku” (Kijów, 2003), ogólnoukraińska konferencja naukowa poświęcona 125. rocznicy urodzin przewodniczącego Dyrektoriatu i naczelnego atamana URL S. Petlury „Dziedzictwo twórcze Symona Petlury w kontekście współczesnego państwowotwórstwa” (Kijów, 2004)⁴⁷, konferencja naukowa „Polska i Ukraina w walce o niepodległość 1918–1920” (Łuck, 2008)⁴⁸, konferencja międzynarodowa „Stanica niepodległości. Na 90.

---

⁴⁴ М. Ковальчук, *Українська військова місія в Польщі (липень–листопад 1920 р.)*, „Україна дипломатична: науковий щорічник”, вип. 6, Київ 2005, с. 404.

⁴⁵ М.А. Ковальчук, *Симон Петлюра та військова опозиція в армії УНР в 1920–1921 рр.*, „Український історичний журнал” 2005, № 1, с. 97–108.

⁴⁶ В. Солдатенко, *Українська революція...*, с. 380.

⁴⁷ Творча спадщина Симона Петлюри в контексті сучасного державотворення: матеріали Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 125-річчю від дня народження Голови Директорії та Головного Отамана військ Української Народної Республіки Симона Петлюри, Київ, 20 травня 2004 року, Київ 2005, с. 239.

⁴⁸ Є. Сьліпец, *Польща та Україна у боротьбі за незалежність 1918–1920. Підсумок наукової конференції (Луцьк, 14–16 XI 2008), Польща та Україна у боротьбі за незалежність 1918–1920*, Луцьк 2010, с. 440–449.

ро�ницю союзу Пїлсудський–Петлурі” (Київ, 2010), міжнародна конференція наукова „Симон Петлурі (1879–1926) – лїдер незалежної України” (Варшава, 2019), міжнародна конференція наукова „Стосунки українсько-польські: на 100-лїтїє підписання угоди Пїлсудський–Петлурі (Миколаїв, 2020), міжнародна конференція наукова „Союз Пїлсудський–Петлурі в перспективі столїття” (Варшава, 2020). 3 грудня 2019 р. Рада Найвища України прийняла ухвалу в справі уччення пам’ятних дат зв’язаних з 100-лїтїєю української народно-демократичної революції. В особливої ходило о святкування в 2020 року: 100 лїт од підписання угоди варшавської (21.04.1920), 100 лїт од визволення Києва через воєски українсько-польські з рїк більшовиків (6.05.1920) і 100 лїт од героїчної оборони Замоща через Армію УНР перед більшовиками 28.08.1920 – 2.09.1920)⁴⁹.

На обечний момент варто зауважити дослідження в цьому напрямку, м.ін. Воїдимира Горака, І. Дакїва, Бориса Доросенки-Товмацького, Романа Зінкевича, Микої Лїтвина, С. Лїтвина, Жанны Мунї, Тетяни Пїазовї, Микої Рудї, Андриї Руккаса, В. Савченки, Павла Шлїсаренки, котрї на якості нової основи методологїчної, джерелової і историографїчної аналізує спїлкує воєською воєски українських і польських в спільній воєні з більшовиками в 1920 р.⁵⁰ На приклад А. Руккаса зауважає, же в привертаннї

⁴⁹ Постанова Верховної Ради України «Про відзначення пам’ятних дат і ювілеїв у 2020 році» від 3 грудня 2019 р. № 325-ІХ, „Голос України” 2019, № 246, 21 грудня, с. 4.

⁵⁰ В. Горак, „За нашу і вашу свободу!”. Вїськово-полїтичний союз УНР і Польщі 1920 року: подїї та реальність, „День” 7 VI 2008; І. Дакїв, Варшавська угода 1920 р., „Науковї зошити історичного факультету Львівського університету”, вип. 10, Львів 2009, с. 65–72; Б. Доросенко-Товмацький, Симон Петлурі. Життя і діяльність, Київ 2005, с. 608; Р.Д. Зінкевич, Українсько-польсько-радянська воєна 1920 року. С. Петлурі і Ю. Пїлсудський, „Молодий вчений = Young Scientist, Історичні науки” 2017, № 3, березень, с. 173–178; М. Литвин, Українсько-польська воєна 1918–1919 рр., Львів 1998, с. 448; М.Р. Литвин, Польсько-українсько-російська воєна 1920 року, „Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість” 2014, вип. 7, с. 20–31; С. Литвин, Петлурі і Пїлсудський: спільний похід на Київ 1920 р., „Воєнна історія” 2010, № 2, с. 5–19; Ж. Мина, Збройні сили Директорії УНР та їх боротьба за державну незалежність України (листопад 1918 р. – листопад 1920 р.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 20.02.22., Львів 2007, с. 20; Т. Пїазова, Український Партизансько-Повстанський Штаб та його участь в організації антибільшовицької боротьби в Україні (1920–1921рр.): дис. ... канд. іст. наук: 20.02.22., Львів 2005, 187 арк.; М. Рудь, Армія Української Народної Республіки напередодні та на початковому етапі польсько-радянської воєни (грудень 1919 – травень 1920 рр.), „Вїсник національного університету «Львівська Полїтехніка». Держава і Армія”, Львів 2006, с. 293–301; А.О. Руккас, «Разом з польським вїськом»: Армія Української Народної Республіки 1920 р. (структура, організація, чисельність, уніформа), Ніжин 2013, с. 480; А. Руккас, Razem z Wojskiem Polskim. Armia Ukrainiickiej Republiki Ludowej w 1920 r., Warszawa 2020, с. 696; В.А. Савченко, Дванадцять

bojowej skuteczności armii URL w 1920 r. znaczącą rolę odegrał polski czynnik sojuszniczy, w szczególności w dostarczaniu ukraińskim żołnierzom umundurowania i uzbrojenia, a także niezbędnego sprzętu technicznego, amunicji i nie tylko. Autor przekonuje też w sposób uargumentowany, że mimo niewielkich rozmiarów w porównaniu z armią polską armia URL była skutecznym uczestnikiem tej wspólnej wojny przeciwko Rosji Sowieckiej⁵¹. Oceniając zatem stan obecny i problemy badań historiograficznych ukraińsko-polskiego sojuszu wojskowego oraz działań bojowych wojsk ukraińskich i polskich w 1920 r. Serhij Hubśkyj odnotowuje pewne pozytywne zmiany w zakresie wyjaśnienia tego ważnego okresu i zwraca w szczególności uwagę, że „w znacznej mierze zbadano etapy reformy armii URL w okresie ukraińsko-polskiego sojuszu wojskowego, wyjaśniono drogę militarną wojsk ukraińsko-polskich w okresie kwiecień–październik 1920 r. i utworzenie ukraińskich jednostek kawalerii jako odrębnego rodzaju sił zbrojnych URL”⁵².

Jednocześnie historycy zauważają, że polskie wojska na Prawobrzeżnej Ukrainie spotkały się z brakiem entuzjazmu ze strony ukraińskich chłopów i mieszczan, którzy niemal natychmiast odczuli politykę rekwizycyjną oraz arbitralność polskiej armii, często zachowującą się na Ukrainie nie jak sojusznik, ale okupant. Bohdan Hud, Maksym Zalizniak i M. Krykun, O. Krasiwśkyj, S. Lytwyn, Iwan Lisewycz i inni wspominają fragmentarycznie o swoich pracach⁵³. Jeśli chodzi o konwencję wojskową i jej praktyczną realizację to typową dla ukraińskich historyków opinię wyraziła Ołena Mychajłowa: „W praktyce oznaczało to, że strona ukraińska była już zakładnikiem «okoliczności wojennych», biorąc pod uwagę, że na swoim terytorium nie można było ani przeprowadzić mobilizacji, ani zbudować własnej administracji, poświęcając czas i wysiłek na protesty przeciwko ogólnemu zachowaniu polskiej armii i administracji. Nielegalne rekwizycje stały się powszechne, pomimo

---

войн за Украину, Харьков 2006, с. 415; П. Слюсаренко, *Армія Української Народної Республіки в умовах боротьби за українську державність (вересень 1919 – листопад 1920 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук: 20.02.22.*, Київ 2006, с. 20.

⁵¹ A. Rukkas, *Razem z Wojskiem Polskim...*, *op. cit.*, s. 696.

⁵² С. Губський, *Військові операції українських і польських військ на Правобережній Україні (1920 р.) в сучасній українській історіографії*, „Українознавство” 2020, № 3, с. 107.

⁵³ Б. Гудь, *Українци–Поляки: хто винен? У пошуку причин українсько-польських конфліктів першої пол. ХХ ст.*, Львів: Кальварія 2000, с. 192; А.О. Зашкільняк, М.Г. Крикун, *Історія Польщі. Від найдавніших часів до наших днів*, Львів 2002, с. 454; О. Красівський, *Українсько-польські взаємини в 1917–1923 рр.*, Київ 2008, с. 250; С. Литвин, *Симон Петлюра у 1917–1926 роках. Історіографія та джерела*, Київ 2000, с. 377; І. Лісевич, *У відблиску польських багнетів. Життя Києва підчас перебування в ньому польських військ (травень–червень 1920 р.)*, Київ 2002, с. 226.

wszystkich środków wyjaśniających i karnych podejmowanych przez dowództwo polskiego wojska w celu ich uniknięcia”⁵⁴. Ostatecznie Mykoła Derżaliuk nie wymienia nawet w nazwie polsko-ukraińskiej sojuszniczej wojny z bolszewikami komponentu ukraińskiego, nazywając to „wojną polsko-rosyjską 1920 roku” o charakterze najeżdżczym po obu stronach⁵⁵.

Jednak większość ukraińskich historyków pozytywnie ocenia zawarcie umowy warszawskiej z 1920 r. pomimo jej kontrowersyjności. Na przykład A. Rukkas jest przekonany, że „porozumienie z Polską *de facto* wydobyło Ukrainę z dyplomatycznej próżni stworzonej wokół niej przez państwa zachodnie”, a ponadto wspólny antysowiecki front między tymi dwoma państwami byłby wiarygodną barierą dla ekspansjonistycznych ambicji Kremla, gwarantem europejskiego bezpieczeństwa i stabilności⁵⁶. Dzięki temu aktowi zbrojna walka z rosyjsko-bolszewickim okupantem o niepodległość i państwowość Ukrainy została przedłużona o kolejny rok, a następnie – jak przekonuje S. Łytwyn – był to jedyny możliwy krok do kontynuowania wojny wyzwolenczej narodu ukraińskiego⁵⁷. A nawet więcej – jego zdaniem zawarta przez naczelnego atamana umowa warszawska była początkiem drogi integracji europejskiej Ukrainy.

Jednak w tym czasie zarówno wewnątrzukraińskie wycieńczenie społeczne wojną totalną, jak i sytuacja międzynarodowa nie pozostawiały szans na podjęcie nowej próby wywalczenia państwowości ukraińskiej ani drogą zbrojną, ani na polu dyplomatycznym. Żadne z sąsiednich państw nie chciało przywrócenia URL, nie mówiąc już o rozpoczęciu konfliktu zbrojnego z bolszewizmem poprzez wyzwolenie Ukrainy, ani Zachód, który po redystrybucji powojennych terytoriów i zasobów tęsknił za pokojem i odrodzeniem własnej gospodarki oraz pokoju społecznego, od tego czasu nie myślał o takiej awanturze.

S. Warhatiuk sugerował, że po zawarciu umowy warszawskiej URL czekało naturalne fiasko nawet w przypadku sojuszu z RSFSR. W zakresie sojuszu z Polską istniała jednak nadzieja na względną niezależność, która z kolei została ostatecznie utracona w sytuacji międzynarodowej i wojny sowiecko-polskiej⁵⁸. Dlatego – jak uważają autorzy dwutomowych *Esejów o historii*

---

⁵⁴ О. Михайлова, *Польсько-український союз 1920 р.: військово-господарча співпраця на території Правобережної України (кінець квітня – середина червня)*, [в:] *Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років*, вип. 6, Київ 2011, с. 323–324.

⁵⁵ М. Держалюк, *Міжнародне становище України та її визвольна боротьба у 1917–1922 роках*, Київ 1998, с. 212.

⁵⁶ А. Руккас, *Чи купував Пилсудський Петлюру?*, „Історична правда” 2020, 21 квітня, <https://www.istpravda.com.ua/articles/2020/04/21/157373/>.

⁵⁷ С. Литвин, *Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана*, Київ 2001, с. 400.

⁵⁸ С. Варгатюк, *Зовнішня політика Директорії УНР: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02*, Київ 1996, с. 148.

rewolucji ukraińskiej 1917–1921 – J. Piłsudski nie miał zdecydowanego zamiaru prowadzenia walki o odnowienie suwerenności URL i – jak się wydaje – będąc gotowym na jej klęskę, nie zamierzał za wszelką cenę utrzymać państwowości Ukrainy przez podkopywanie polskiej armii i ryzyko osłabienia obrony Polski⁵⁹. Jednocześnie większość ukraińskich historyków zgadza się, że ukraińsko-polski sojusz wojskowo-polityczny dał dowództwu i armii URL możliwość kontynuowania walki narodowowyzwoleńczej przeciwko inwazji bolszewickiej. Dlatego całkiem słuszne i rzeczowe jest określanie wydarzeń zbrojnych 1920 r. mianem wojny polsko-ukraińsko-sowieckiej.

W tym kontekście zasługuje na uwagę opinia Olgi Morozowej, że „układ [warszawski – przyp. aut.] był przykładem formowania się nowej myśli politycznej, która mogła przewyciężyć wielowiekowe uprzedzenia i stereotypy, które od dawna zakorzeniły się w świadomości obu społeczeństw”⁶⁰. Wreszcie można się zgodzić też z opinią W. Hołubki i B. Hudia, że w sojuszu wojskowo-politycznym RP i URL, powstałym w 1920 r. w wyniku zawarcia umowy warszawskiej, najważniejszym rezultatem było to, że oba kraje przystąpiły do „realizacji strategicznego partnerstwa w celu zapewnienia swojej niezależności”⁶¹.

Sam S. Petlura zdawał sobie wówczas sprawę ze znaczenia takiego strategicznego partnerstwa, który w liście do ministra spraw wojskowych URL Wołodomyra Sałskiego z 31 marca 1920 r. w szczególności podkreślił: „My – Polska i Ukraina – musimy dojść do porozumienia, aby przeciwstawić się Moskwie. Odwołanie się do historii nieporozumień polsko-ukraińskich w przeszłości nie jest argumentem dla współczesnego polityka z prawdziwego zdarzenia. Nowe relacje wymagają od polskiego rządu skorygowania dotychczasowej polityki, a żywotny interes Polski wymusza na niej niezależną Ukrainę”⁶².

Wracając do obecnych stosunków ukraińsko-polskich, zauważę zgodnie z w moim przekonaniem, że nasze narody i państwa oczekują jeszcze ściślejszego zbliżenia i przed nami jakościowo nowy poziom współpracy, zwłaszcza

---

⁵⁹ *Нариси історії української революції 1917–1920 років*, кн. 1, редкол.: В. Смолій (голова), Г. Боряк, В. Верстюк [та ін.], Київ 2001, с. 96.

⁶⁰ О.С. Морозова, *Дослідження історії України першої половини ХХ ст. в сучасній польській історіографії: напрямки, концепції, дискусії*, Миколаїв 2020, с. 166; *eadem*, *Угода Пілсудський–Петлюра як приклад польсько-української співпраці на міжнародній арені, Тези доповідей Міжнародної наукової конференції «Українсько-польські відносини: до 100-річчя підписання угоди Пілсудський–Петлюра» (у рамках щорічної Міжнародної науково-практичної конференції «Ольвійський форум», 4–7 червня 2020 р.)*, Миколаїв 2020, с. 1–2.

⁶¹ Б. Гудь, В. Голубко, *op. cit.*, с. 45.

⁶² С. Петлюра, *Статті, листи, документи*, Нью-Йорк 1956, с. 263.

w obliczu perspektyw międzynarodowych wojskowo-politycznych, finansowo-gospodarczych, informacyjno-cyfrowych, genetyczno-ekologicznych, etniczno-narodowych, społeczno-humanitarnych itp., które stawać będą przed społecznością europejską i światową. A problematyka pamięci historycznej zajmie w przyszłości istotne miejsce i będzie nabierać coraz większego znaczenia nie tylko lokalnego, ale także o wadze kontynentalnej, będąc znaczącą dźwignią w polityce bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego. Myślę, że związek Ukrainy i Polski będzie relacją owocną i wzajemnie korzystną, zarówno pod względem zapewnienia różnych aspektów poszczególnych problemów bezpieczeństwa państwowego, jak i w odniesieniu do odrzucenia pragnień totalnych apetytów na ekspansję ze Wschodu, a także możliwych komplikacji w przyszłych przemianach geopolitycznych świata oraz kierunku zachodnim dla obu państw.

Przy czym warto zaznaczyć, że współczesna Polska potrzebuje nowoczesnej Ukrainy jako wspólnej gwarancji przeciwko wpływom i naciskom Rosji, o czym polski establishment doskonale zdaje sobie sprawę i jest tego świadom. Ze swojej strony Ukraińcy też powinni z tego skorzystać i oczywiście uczestniczyć razem we wzajemnej współpracy, bez względu na to, jakie są rządy pod względem składu partyjnego i cech ideologicznych, w tym czy innym momencie, są u władzy zarówno w Polsce, jak i na Ukrainie. Trzeba jednak powiedzieć, że jest to konsekwencja, odzwierciedlenie przeszłości, która jednak nie powinna być piętnem na obecnych i przyszłych stosunkach między naszymi narodami i państwami. Co więcej, przeszłość musi być pamiętana i szanowana, ale nie może mieć z pewnością negatywnego wpływu na teraźniejszość, a tym bardziej na przyszłość.